VALERIU PAPAHAGI

CATALANI ȘI VLAHI ÎN EUROPA SUD-ORIENTALĂ A SECOLULUI AL XIV-LEA

BUCUREȘTI 1946

VALERIU PAPAHAGI

CATALANI ȘI VLAHI
ÎN EUROPA SUD-ORIENTALĂ
A SECOLULUI AL XIV-LEA

BUCUREȘTI, 1946

Extras din *Revista Istorică*, volumul XXXII,
N-rele 1—12, Ian.—Dec. 1946

CATALANI ŞI VLAHI IN EUROPA SUD-ORIENTALĂ A SECOLULUI AL XIV-LEA

1. *Almogavarii în Orient şi participarea Vlahilor la bătălia dela Apros.*
2. *Invasia Almogavarilor în Marea Vlahie.*
3. *Ducatul catalan de Neopatras.*

Relaţiile dintre Românii din Peninsula Balcanică şi mercenarii iberici, care au cutreerat în secolul al XIV-lea Imperiul bizantin, nu au format până acum, pe cât ştim, obiectul unui studiu special. Lucrarea de faţă nu are, nici pe departe, pretenţia de a aduce o lămurire completă a acestui episod, atât de puţin cunoscut, din istoria românimii balcanice; prin ea se încearcă numai o fixare — în limita spaţiului pe care îl permit aceste pagini — a jaloanelor unui viitor studiu, mai desvoltat, în legătură cu presenţa Catalanilor în secolul al XIV-lea în regiuni locuite de Vlahi. S'a folosit, în special, o parte din notele luate în bibliotecile din Madrid şi Barcelona, scoţându-se în relief contribuţia istoriografiei iberice la lămurirea acestui capitol din trecutul ramurii sud-dunărene a neamului nostru.

I. — *Almogavarii în Orient şi participarea Vlahilor la bătălia dela Apros.*

Luptele pentru stăpânirea Siciliei, începute după celebrele Vespre din 1282, între Casa de Anjou şi cea de Barcelona-Aragon, se termină în 1302 prin pacea dela Caltabellotta, când Carol de Valois, fratele regelui Franţei Filip al IV-lea cel Frumos, renunţă la pretenţiile sale asupra tronului din Palermo

în favoarea unuia din fiii lui Petre al III-lea de Aragon, rivalul său Fadrique sau Frederic, care este al doilea în ordinea monarhilor sicilieni cu acelaşi nume, primul fiind însuşi împăratul Frederic al II-lea de Hohenstaufen.

In luptele sale cu Francesii, Fadrique de Aragon fusese ajutat de *Almogavari* [1], oameni cari, dupa cronicarul catalan Bernat Desclot, „nu trăiau decât din fapte războinice" şi „erau Catalani, Aragonesi şi Saracini" [2]. Rămânând neîntrebuinţaţi după pacea dela Caltabellotta, aceşti mercenari, în majoritatea lor iberici, îşi oferiră serviciile împăratului din Constantinopol Andronic al II-lea Paleolog, care avea nevoe de ajutorul lor în lupta contra Turcilor. Căpetenia Almogavarilor, Roger de Flor, care aparţinuse Ordinului Templierilor şi servise pe Fadrique cu titlul de vice-amiral al Siciliei, ajunse la un acord cu împăratul bizantin. In număr de peste şase mii, după cum afirmă Ramón Muntaner, cronicarul expediţiei Almogavarilor — un Xenofon al acestei noui Anabasis [3], — mercenarii suveranului sicilian, în mare parte „Catalani şi Aragonesi", cari „îşi duceau cu ei soţiile, ţiitoarele şi copiii", plecară din Messina „cu mare bucurie şi mulţumire" [4]. Basileul primi bine pe Almogavari în

---

1) Dela cuvântul arab *almogávar*=om care, în tovărăşia altora şi formând trupă, face incursiuni pe teritoriu inamic; v. Real Academia Española, *Diccionario de la Lengua Española*, cuvântul „almogávar".

2) Bernat Desclot, *Chrónica del rey En Pere*, cap. 79, publicată de J. A. Buchon în *Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XIII-e siècle*, Paris, 1841.

3) Antonio Rubió y Lluch, *Paquimeres i Muntaner*, publicat de „Institut d'Estudis Catalans, secció histórico-arqueológica", Barcelona, 1927. Cronica lui Muntaner e socotită o „carte de cavalerie medievală"

4) Ramón Muntaner, *Chrónica o descripció dels fets e hazanyes del inclyt Rey Don Jaume Primer d'Aragó, de Mallorques e de Valencia, compte de Barcelona e de Muntpeller e de molts de sos descendents*, cap. 201. Ediţia I s'a tipărit la Valencia, în 1558. — In ceea ce priveşte manuscrisele cronicii lui Muntaner, conservate în bibliotecile din Escorial, Madrid, Barcelona şi Catania, v. Luis Nicolau d'Olwer, *La Crónica de Ramón Muntaner, filiació dels seus textos*, în *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch, Miscellània d'estudis literaris, histórics i linguistics*, vol. I, Barcelona, 1936. — Din această cronică s'au tipărit diferite ediţii în catalană, în Spania, Franţa şi Germania, şi traduceri în franceză, germană, casti-

toamna anului 1302. Roger de Flor deveni „megaduce" şi se căsători cu o nepoată a împăratului, o principesă din familia Asăneştilor care domnea în Bulgaria [5]).

Indeplinindu-şi făgăduelile, „Compania catalană" trecu în Asia Mică şi, sub conducerea unor şefi ca Roger de Flor, Corbaran d'Alet şi Bernat de Rocafort, câştigă strălucite victorii contra Turcilor, ajungând până în munţii Taurus (1303—1304). Intoarsă în Tracia, i s'a adăugat un nou corp de Almogavari, condus de Berenguer d'Entença, căruia Roger de Flor, devenit apoi „Cesar" al Imperiului, i-a cedat titlul de „megaduce" (1304).

Succesele lui Roger de Flor şi ale Almogavarilor săi treziră însă invidia Genovesilor, ameninţaţi în privilegiile lor din Pera, şi a Grecilor şi, mai ales, gelosia lui Mihail Paleolog, fiul şi asociatul la domnie al împăratului Andronic al II-lea. Roger fu asasinat mişeleşte la un banchet în Adrianopole (April 1305), împreună cu însoţitorii săi, de oamenii principelui bizantin. Această crimă a fost urmată de alte masacre de Iberici. Toată Tracia cunoscu însă atunci „răzbunarea catalană" [6]).

---

liană, italiană şi englesă; v. Jaume Massó Torrents, *Repertori de l'antiga literatura catalana*, t. I, pp. 284—290, Inst. d'Est. Cat., Barcelona, 1932. — In legătură cu plecarea Almogavarilor din Sicilia, Florentinul Giovanni Villani scrie următoarele în *Cronica* sa, cartea 58, cap. 78, publicată în *Rerum Italicarum Scriptores*, ed. Muratori, Milano, 1728, t. XIII: „una gran gente di soldati Catalani, Genovesi et altri Taliani, si partiro di Cilicia [Sicilia] con XX galee et altri legni".

5) Valencianul Johannot Martorell va da în secolul al XV-lea un roman de cavalerie intitulat *Tirant lo Blanch*, care se va inspira din istoria isprăvilor lui Roger de Flor în Orient şi va fi foarte apreciat de Cervantes în *Don Quijote* (partea I, cap. 6): „un tesoro de contento y una mina de pasatiempos". V. şi Marcelino Menéndez y Pelayo, *Origenes de la novela*, Madrid, ed. 1943, t. I, p. 397.

6) Pentru cele relatate până acum, v. lucrările generale asupra expediţiei catalane în Orient: Gustave Schlumberger, *Expédition des „Almugavares" ou routiers catalans en Orient de l'an 1302 à l'an 1311*, ed. II, Paris, 1924; şi Luis Nicolau d'Olwer, *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània oriental*, Barcelona, 1926.

La Apros, cam la cincizeci de kilometri spre Nord-Vest de Rodostò, avu loc o bătălie în care Catalanii și aliații lor Turcii respinseră atacurile trupelor imperiale ale lui Mihail Paleolog. Istoricul bizantin Pachimere, contemporan al acestui eveniment și care afirmase, relatând alte întâmplări, că „neamul Vlahilor e răspândit, în număr mare, din împrejurimile Constantinopolului până dincolo de Vizia“ [7]), ne spune că la această ciocnire a participat și elementul vlah din Tracia în rândurile armatei imperiale, jucând însă un rol cu totul secundar. Iată ce scrie în această privință scriitorul grec:

„Caracter nobil și brav, împăratul Mihail nu putea întârzia în dorința sa de a răzbuna ultima înfrângere suferită, mai ales că de-abea îndura să audă și să vadă ceea ce sufereau bieții Romei din causa sângeroșilor Catalani. Punând capăt tuturor neînțelegerilor, își adună armata și, plecând din Orestiada [8]), își instală tabăra lângă Apros, cu scopul de a porni, în zori, lupta contra Italicilor [9]), cari se găseau aproape. A doua zi, în locul numit Himeri și în ordinea de luptă, el puse pe Alani și pe Turcopoli [10]) în avangardă, sub comanda lui Bossilas. Așeză în spate pe Macedoneni, al căror șef era Marele Primicier, și pe Orientalii unchiului său Teodor. In sfârșit a aliniat în ariergardă pe cei din neamul vlah și pe voluntarii care s'au adunat (τὸ Βλαχικὸν καὶ ὅσον ἄλλο ἐκ θεληματαρίων συγκροτούμενον ην) sub comanda Marelui Heteriarh... Armata romană era compusă din cinci legiuni, pe când aceea a inamicilor avea patru, dintre care una alcătuită din Perși [11]), chemați de înșiși Catalanii. Lupta începu: Alanii fură cei dintâi cari, cu ajutorul Turcopolilor, atacară pe Catalani. Aceștia din urmă

7) *Patrologia graeca*, t. CXLIV, p. 106. — Vizia e la vreo 120 de kilometri spre Nord-Vest de Constantinopol, în munții Traciei, numiți astăzi Strangia-Dag, de lângă țărmul mării Negre.

8) Orestiada, astăzi Caragaci, lângă Adrianopole.

9) Catalanii erau numiți și „Italici“ de Bizantini, fiind veniți din Sicilia.

10) Turcopoli („fii de Turci“) = trupe de cavalerie ușoară.

11) Turcii erau numiți și „Perși“ de Bizantini, din causa originii lor asiatice.

ţinură piept cu îndârjire şi rămaseră neclintiţi, asemenea unor turnuri (καὶ εὐθὺς πύργος ἦσαν ἐκεῖνοι)" [12].

Fără să menţioneze pe Vlahi, Nicefor Gregoras, alt istoric bizantin, ne vorbeşte şi el de această bătălie, în care „Catalanii şi Turcii" au ocupat posiţie „între satele Kypsela şi Apros" [13]. Cu un secol şi ceva înainte, Nicetas Honiates menţionase satul Kypsela în legătură cu jafurile săvârşite în Tracia de Vlahi şi de tovarăşii lor Cumanii [14]. E foarte posibil deci ca elementul vlah să se fi menţinut în această regiune şi în vremea când Almogavarii pustiau împrejurimile Constantinopolului şi când scria Pachimere.

Francisco de Moncada, istoric spaniol dela începutul secolului al XVII-lea [15]) — scriitor din „secolul de aur" al literaturii hispanice —, în manuscrisul conservat în „Biblioteca de la Real Academia de Buenas Letras" din Barcelona [16]) a operei sale cu privire la „expediţia Catalanilor şi a Aragonesilor contra Turcilor şi Grecilor", s'a folosit de Nicefor Gregoras şi de Ramón Muntaner pentru relatarea bătăliei dela Apros. Când însă autorul a făcut a doua redactare, aceea pentru tipar, a lucrării sale, apărută în 1623 la Barcelona, a ţinut seamă şi de

12) *Patr. gr.* t. CXLIV, pp. 549—550. — V. şi G. Finlay, *A history of Greece from its conquest by the Romans to the present time*, ed. 1877, Oxford, t. III, p. 402; Schlumberger, *op. cit.*, pp. 153—154; N. Iorga, *Contributions catalanes à l'histoire byzantine*, Paris, 1927, p. 27.

13) *Patr. gr.* t. CXLVIII, pp. 230—231.

14) *Patr. gr.* t. CXXXIX, p. 643. — Asupra importanţei elementului vlah în munţii Hemus în secolul al XII-lea, v. N. Bănescu, *Un problème d'histoire médiévale: Création et caractère du second empire bulgare (1185)*, Bucureşti, 1943.

15) A fost conte de Osona şi marchis de Aytona, ambasador la Viena şi guvernator al Ţărilor de Jos. Baltasar Gracián, în cartea sa *El Criticón*, partea I, cap. 11, regretă moartea acestui bărbat atât de capabil. Familia de Moncada e socotită „una din gloriile Aragonului"; v. Léonce Lavergne, *Historiens espagnols (Mendoza, Melo, Moncada)*, în *Revue des Deux-Mondes*, Oct. 1842, p. 303.

16) Textul acestui manuscris a fost publicat de R. Foulché-Delbosc sub titlul: *Empresas y victorias alcanzadas por el valor de pocos Catalanes y Aragoneses contra los imperios de Turcos y Griegos*, în *Revue Hispanique*, t. XLV, pp. 349—509.

afirmaţia lui Pachimere, pe care a adăugat-o la textul său, menţionând pe Vlahi în rândurile armatei bizantine: „In aripa dreaptă se puse cavaleria mai aleasă din Tracia şi Macedonia, cu Valahii şi aventurierii, subt ordinele Marelui Heteriarh" *(en el cuerno derecho se puso la caballería más escogida de Tracia y Macedonia con los Valacos y los aventureros a orden del gran Eteriarca* [17]).

Almogavarii asediaţi în Galipoli de către Genovesi, aliati ai Bizantinilor, au resistat şi ei dârz sub comanda căpitanului lor Ramón Muntaner, „canceller e mestre racional de la host" [18]), viitorul cronicar al epopeei catalane în Orient.

II. — *Invasia Almogavarilor în Marea Vlahie.*

Inşirând provinciile Imperiului de Răsărit, Ramón Muntaner menţionează, în cronica sa, „regatul Artei şi acela al Vlahiei" *(el reyalme de Larcha e de la Blaquia* [19]), făcând desigur alusie la despotatul Epirului sau al Artei şi la ducatul Marii Vlahii sau al Neopatrei, locuit în vremea aceea de Vlahi.

In secolul al XII-lea, călătorul evreu spaniol Beniamin din Tudela, vorbind de oraşul Zeitun — pe care îl numeşte „Sinon Potamos" —, în valea râului Sperchios, pomenise de „munţii Vlahiei, locuiţi de neamul numit al Vlahilor, oameni asemenea cerbilor de iuţi" [20]). In veacul următor, Nicetas Honiates afir-

17) *Espedición de los Catalanes y Aragoneses contra Turcos y Griegos, dirigida a Don Juan de Moncada, Arçobispo de Tarragona, por Don Francisco de Moncada, Conde de Osona, su sobrino,* [Barcelona], *Año 1623,* cap. 36. — Din această operă s'au publicat mai multe ediţii în Spania, Franţa şi Argentina.

18) Muntaner, *op. cit.*, cap. 225.

19) Muntaner, *op. cit.*, cap. 29.

20) Tafel, *De Thessalonica eiusque agro, dissertatio geographica,* Berlin, 1839, pp. 473 şi 489—493; *Viajes de Benjamin de Tudela, 1160-1173,* por primera vez traducidos al castellano, con introducción, aparato critico y anotaciones, por Ignacio Gonzáles Llubera, Madrid, 1918, p. 61: „...los montes de la Valaquia, cuyos habitantes viven en las montañas; es el pueblo de los llamados Valacos, gente ligera como ciervos..." — Despre

mase că „partea muntoasă a Tesaliei se numeşte actualmente Marea Vlahie“ [21]), iar Pachimere menţionase „poporul ales“ al „Megalovlahiţilor“ [22]).

In epoca expediţiei Almogavarilor în Orient, o „Descriere anonimă a Europei orientale“, atribuită unui dominican sau franciscan de naţionalitate francesă şi al cărei scop era să servească proectele de cruciată ale lui Carol de Valois [23]), ne spune că „între Macedonia, Ahaia şi Tesalonic este un popor foarte numeros şi răspândit, numit al Vlahilor“ (*inter Machedoniam, Achayam et Thessalonicam, est quidam populus valde magnus et spaciosus qui vocantur Blazi*), şi că aceşti „păstori ai Romanilor“ (*pastores Romanorum*), cari „au locuit odinioară în Ungaria“, de unde „au fost scoşi de Unguri“, s'au răspândit în Grecia, unde „dispun din abundenţă, mai mult ca oricare alt neam, de excelent caş, lapte şi carne“ [24]). Reiese deci că Tesalia, Ftiotida şi chiar Locrida făceau parte din teritoriul locuit de Vlahi.

Vlahia Mare, v. G. Murnu, *Istoria Românilor din Pind, Vlahia Mare (980-1259)*, Bucureşti, 1913; I. Nistor, *Originea Românilor din Balcani şi Vlahiile din Tesalia şi Epir*, în Analele Academiei Române, *Mem. Sec. Ist.*, 1943-44.

21) *Patr. gr.* t. CXXXIX, p. 841.

22) *Patr. gr.* t. CXLIII, p. 83.

23) Din aceiaşi epocă sunt şi proectele de cruciată ale Maiorchinului Raimundo Llull, Veneţianului Marino Sanudo Torsello, Francesului Pierre Dubois şi Armeanului Hayton; v. în această privinţă: J. Delaville Leroulx, *La France en Orient au XIV-e siècle, Expéditions du maréchal Boucicaut*, Paris, 1886, t. I, pp. 27—39, 47—49 şi 64—77; A. Rubió y Lluch, *La Companyia catalana sota el comandament de Teobald de Cépoy (Companyies de Macedònia i Tessàlia) 1307—1310*, în *Miscellània Prat de la Riba*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1923.

24) *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, publicată de Dr. Olgierd Górka, Cracovia, 1916, pp. 12—14; N. Iorga, *Encore un traité de croisade (1308): ses renseignements sur l'Europe orientale*, în *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, an. VIII, n. 6—7, 1921; Rubió y Lluch, *op. cit.*; G. Popa Liseanu, *Românii în „Descriptio Europae Orientalis“*, în *Revista Istorică*, XX, pp. 101—111, şi *Românii în izvoarele medievale*, Bucureşti, 1939, pp. 211—222.

Vlahia Mare, a cărei capitală era Neopatras [25]) — vechea Hypata, numită „la Patria“ de către Latini și, mai târziu, Patragic de către Turci, — constituia, la începutul secolului al XIV-lea, un ducat sub conducerea unui sebastocrator sau duce. Acesta aparținea unei ramuri bastarde a foștilor împărați de Răsărit din dinastia Anghelos-Comnen [26]), ramură stabilită în Epir și Tesalia, cu un veac înainte, pe vremea cuceririi Constantinopolului de către cruciați și a desmembrării Imperiului bizantin.

Titlul de sebastocrator al Marii Vlahii îl moștenise în 1303 tânărul și bolnăviciosul Ioan al II-lea Anghelos [27]). „Cronica Moreei“ în versiunea ei francesă ne spune că, acesta fiind minor, regența și-a asumat-o vărul său Gui al II-lea de la Roche, duce al Atenei [28]), care în urma sfatului pe care l-a avut la Zeitun [29]), „au Giton“, cu nobilii din Vlahia, „avec les barons

25) Neopatras era situată la Sudul râului Sperchios, care se varsă în golful Maliac, și la poalele versantului nordic al muntelui Oeta. Nicefor Gregoras ne vorbește de „castelul foarte bine fortificat numit Neopatras“. *Patr. gr.* t. CXLVIII, pp. 112—113.

26) Mihail Anghelos- Comnen a înființat la începutul secolului al XIII-lea, în Grecia septentrională, despotatul Epirului. I-au urmat frații săi Teodor (1214—1230), cuceritor și împărat al Tesalonicului, și Manuel (1230—1237), și fiul său Mihail al II-lea (1237—1371), a cărui autoritate se întindea și asupra Tesaliei „Megalovlahiților“. La moartea acestuia din urmă, fiii săi îi împart posesiunile. Nicefor ia Epirul, iar bastardul Ioan Anghelos, ginerele lui Tarona, căpetenia *„Megalovlahiților“*, rămâne cu teritoriul *„dintre Olimp și Parnas“*, înglobând pe *„Pelasgi, Ftiotizi, Tesalieni și Locrieni ozolieni“*, deci cu Marea Vlahie; v. Pachimere și Gregoras, *Patr. gr.* t. CXLIII, p. 83, și t. CXLVIII, p. 110.

27) Ioan I Anghelos (1271—1296), al Marii Vlahii, a avut ca urmaș pe fiul său Constantin (1296—1303), tatăl lui Ioan al II-lea, de care ne ocupăm; v. C. Hopf, *Chroniques gréco-romanes,* Berlin, 1873, p. 529, și Mas Latrie, *Trésor de Chronologie, d'Histoire et de Géographie,* Paris, 1889, p. 1769.

28) Elena, fiica lui Ioan I Anghelos și soră a lui Constantin, se măritase cu Gulielm I de la Roche, duce al Atenei. Din acest matrimoniu s'a născut Gui, văr primar al lui Ioan al II-lea; v. C. Hopf. *op. cit.*, p. 529, și Mas Latrie, *op. cit.*, p. 1769.

29) Castelul dela Zeitun fusese dat ca zestre lui Gulielm de la Roche, tatăl lui Gui, de către socrul său, sebastocratorul Ioan I Anghelos.

de la Blaquie", a organisat această ţară după sistemul frances, numind pentru administrarea ei un locotenent al său în persoana lui Anton Flamandul, „monseignor Anthonyo le Flamenc, qui estoit tenus le plus sage dou douchame", şi un mareşal al Vlăhiei în aceeaş, probabil, a unui Grec, Botaniate, „Vucomity, mareschal de la Blaquie" [30]), pe care îl vom vedea, mai departe, în relaţii cu Almogavarii.

Din această epocă datează, desigur, monetele bătute la Neopatras şi care sunt asemănătoare denarilor francesi de tipul „tournois". Aceste monete poartă următoarele legende:

— ANGELUS SAB. C., [31]) pe revers: NEOPATRIE;

— ANGELUS SAB. C., pe revers: DELLA PATRA;

— DUX ANGELUS, pe revers: DELLA PATRIA.

E vorba, fără îndoială, de Ioan al II-lea Anghelos-Comnen, tânărul „sebastocrator" sau „duce de Neopatras" [32]).

Aceasta era situaţia în Tesalia şi Ftiotida — cu alte cuvinte în Vlahia Mare — pe vremea când Almogavarii luptau în Orient.

*

* *

După ce a pustiit Tracia (1305—1306), Compania catalană s'a îndreptat spre Macedonia (1307), condusă fiind de Bernat de Rocafort — care va aspira să devie rege al Tesalonicului, — şi a stat câtăva vreme în peninsula Casandria, trecând atunci în serviciul fostului său inamic din Sicilia, Carol

30) J. A. Buchon, *Recherches historiques sur la principauté française de Morée,* Paris, 1845, t. I, p. 405—410; J. Longnon, *Livre de la Conquête de la Princée de l'Amorée, Chronique de Morée (1204—1305),* Paris, 1911, p. 345—348. — „Viscomity" în ediţia lui Buchon.

31) Sabastocrator Comnenus (după Schlumberger).

32) G. Schlumberger, *Les principautés franques du Levant d'après les plus récentes découvertes de la numismatique,* Paris, 1877, p. 82, şi *Numismatique de l'Orient latin,* Paris, 1878, p. 382—383 şi planşa XIII, n-rele 17, 18 şi 19; V. şi C. Hopf, *Geschichte Griechenlands von Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit 1841,* în *Encyklopädie der Wissenschaften und Künste von Ersch und Gruber,* t. LXXXV, Leipzig, 1867, p. 360—361, şi F. Gregorovius, *Der Stadt Athen in Mittelalter,* Stuttgart, 1889, t. II, p. 460 nota.

de Valois, care, prin căsătoria sa cu Caterina de Courtenay. se socotea împărat al Constantinopolului. Almogavarii recunosc atunci ca șef al lor pe amiralul Thibaut de Cépoy (sau de Chépoy), locțiitorul în Orient al principelui frances [33]). Ei atacă mănăstirile dela muntele Athos, în special Hilandarul, apărat de egumenul Daniil, și orașul Tesalonic, unde asalturile lor sunt zădărnicite de generalul imperial Handrinos (1308) [34]).

„Descrierea anonimă a Europei orientale", pomenită mai sus, ne spune că „țara Vlahilor, mare și bogată, a fost ocupată aproape în întregime de armata principelui Carol, care staționează în Grecia" *(Terram enim horum Blachorum que est magna et opulenta exercitus domini Karuli qui in partibus Grecie moratur fere totam occupavit)*, și adaugă că această armată „s'a îndreptat spre regatul Tesalonicului, atacând orașul și regiunea înconjurătoare din spre uscat și din spre mare" [35]). Autorul acestor afirmații, care scrie în primăvara anului 1308, greșește, desigur, când ne spune că „țara Vlahilor" era ocupată de „armata principelui Carol" în timpul asediului Tesalonicului. E posibil ca Almogavarii să fi întâlnit multe așezări vlahe în Macedonia, însă Tesalia sau Marea Vlahie, „țară mare și bogată", nu a fost invadată de ei și „ocupată aproape în întregime" de cât în cursul anului 1309.

In timpul șederii lor în Macedonia, Catalanii au avut relații cu ducele Atenei Gui al II-lea de la Roche, cu a cărui soră vitregă a fost vorba să se cunune Bernat de Rocafort [36]), și cu Marea Vlahie, de unde își procura provisia de grâu „armata din Grecia a principelui Carol". In socotelile, care ni sunt cunoscute, ale lui Thibaut de Cépoy găsim următoarele însemnări: „A Jean de Montenas et à Jean de Laval qui furent envoyez de par la compaignie au duceaume d'Athènes pour parler au duc d'avoir

---

33) Rubió y Lluch, *op. cit.*

34) O. Tafrali, *Thessalonique au quatorzième siècle*, Paris, 1913, pp. 206—207; Rubió y Lluch, *op. cit.*

35) *Anonymi Descriptio*, p. 14 — O. Górka a dovedit că autorul acestui izvor medieval, care cunoștea Balcanii, a scris în primăvara anului 1308, în Franța, pp. V—VI.

36) Rubió y Lluch, *op. cit.*; Nicolau d'Olwer, *op. cit.*, p. 99.

chevaux, etc.; ...à deux ménestreux du duc d'Athènes qui vindrent pour le mariage de Roquefort, etc., à Jean de Berquon, escuyer du duc d'Athènes, qui devait dire au duc comment nous eussions accord en Blaquie de aucun secours de grain". Această înţelegere pentru procurarea de grâu s'a făcut probabil printr'un mesager, Botaniate [37]), „un messager Votemite, grand maréchal de la Blaquie", desigur cel pomenit şi de „Cronica Moreei". Tot în aceleaşi socoteli se face aluşie la grâul obţinut din Vlahia pentru Turci şi Turcopoli, aliaţi ai Almogavarilor: „donné et payé à messire Oviti, patron d'une nave de Gênes, pour porter le pain des Turcs et Turcoples de la Blaquie jusques à Ruraine, au royaume de Salonique" [38]).

Cearta nu întârzie să izbucnească între Bernat de Rocafort şi Thibaut de Cépoy. Acesta din urmă prinde pe şeful catalan şi îl trimite captiv în Italia, rămânând singur în fruntea Companiei [39]). Amiralul frances a însemnat în socotelile sale: „à Jacques de Cornoy qui emmena en Pouille Roquefort et autres traîtres... 60 florins" [40]).

Pe la sfârşitul anului 1308, situaţia era neliniştitoare pentru Almogavari: asalturile acestora împotriva Tesalonicului nu

---

37) „Wol Botoniates", Hopf, *op. cit.*, p. 389; „Probablement un Botaniate", Schlumberger, *Expédition*, p. 272, nota 1.

38) J. A. Buchon, *Collection de chroniques nationales françaises du treizième au seizième siècle*, Paris, 1826, t. II, pp. 352—356, şi *Chroniques étrangères*, pp. 467—469, nota; Hopf, *op. cit.*, pp. 387—388. — Puţin după trecerea Catalanilor în serviciul lui Gauthier de Brienne, Veneţianul Marino Sanudo Torsello, în opera sa *Liber Secretorum Fidelium Crucis super Terrae Sanctae recuperatione et conservatione* — publicată de Bongars în al doilea tom al culegerii *Gesta Dei per Francos*, Hanovra, 1611, — afirmă că armatele cruciaţilor ar putea obţine grâu din Vlahia tesaliană: „Item ex Blachia haberi possent frumentum, aliaque pinguedo. A portu Amiro, portuque Mithriade atque Lade in magna quantitate, si ad statum reduceretur pristinum, eo quod ipsa consumpta fuit a Comite Brenensi, dum societatis Catelanorum dominium obtinebat" (p. 68); v. în această privinţă şi F. Gregorovius, *Der Zug der catalanischen Compagnie nach Böotien, und die Schlacht am Kephissos*, în *Historische Classe*, şedinţa din 8 Ianuarie 1887, München, pp. 25—40.

39) Rubió y Lluch, *op. cit.*

40) Buchon, *Collection*, t. II, p. 356; *Chroniques étrangères*, p. 469.

izbutiseră, iar drumul spre Tracia li era oprit de Greci. Nicefor Gregoras ne spune că „ei erau îngrijorați ca nu cumva popoarele vecine cu Romeii din Macedonia, adică Ilirii, Tribalii, Acarnanienii și Tesalienii, să se unească pentru a-i înconjura din toate părțile și a-i nimici“ [41]). Recunoaștem sub numele de Iliri, Tribali și Tesalieni respectiv pe Albanesi, pe Sârbi și pe „poporul foarte numeros și răspândit, numit al Vlahilor“.

Fiind amenințați de foamete, Ibericii, după cum ne spune același istoric bizantin, „luară hotărîrea care părea mai mult un act de nebunie decât de îndrăzneală, adică de a merge cât mai repede, fără zăbavă, până în țara Tesalienilor, regiune care avea să le dea îmbelșugate provisii pentru hrana lor și pe care ar fi încercat chiar să o supue“ [42]).

Tot Gregoras afirmă că „după separarea lor de Turci [43]), Catalanii petrecură iarna la poalele munților Olimp și Osa“ și că „la venirea primăverii ei porniră de aci și străbătură culmile munților și valea Tempe, ajungând, înainte de sosirea verii, în mănoasele câmpii ale Tesaliei, pe care le-au pârjolit, devastându-le fără a întâmpina resistență“ [44]).

Filologul grec Toma „Magistrul“, cunoscut și sub numele lui monahal de Teodul și care e contemporan al evenimentelor de care ne ocupăm, ne vorbește de hotărîrea „Italicilor“, adică a Catalanilor, și aceea a „Perșilor“, sau a „Achemenizilor“, adică a Turcilor, de „a devasta întreaga Tesalie“. In fața năvălitorilor „totul se învălmășește și piere, totul e plin de cadavre

---

41) *Patr. gr.* t. CXLVIII, p. 247. — v. și A. Rubió y Lluch, *Nicéforo Gregoras y la expedición de los Catalanes a Oriente*, în *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*, Palma de Mallorca, epoca II, t. II, 1885.

42) *Patr. gr.* t. CXLVIII, p. 247.

43) După Toma Magistrul, Ramón Muntaner și versiunile greacă, italiană și spaniolă ale Cronicii Moreei, Turcii au participat alături de Iberici la invasia Tesaliei.

44) *Patr gr.* t. CXLVIII, p. 249. — Vorbind de războiul lui Alexe I Comnen cu Normanzii (1082), Ana Comnena menționase lângă muntele Chisavos, vechiul Osa, „satul vlah Ezevan“, *Patr. gr.* t. CXXVII, p. 138.

şi de sânge" [45]. Totuşi Tesalienii se unesc sub conducerea generalului Handrinos, apărătorul Tesalonicului, şi duc un războiu de hărţuială împotriva agresorilor. Vorbind de căpetenia mai sus pomenită, Toma Magistrul scrie următoarele: „Atâtea victorii strălucite a repurtat acesta, fie izbind în massa compactă a inamicilor, fie atacând mulţimea acestora cu forţe mici sau grupurile reduse ale lor cu forţe mari, încât şi acum le proslăvesc Tesalienii şi le cântă aproape toţi oamenii" [46].

Catalanii, cari pustiiseră cu atâta uşurinţă câmpia Tesaliei, s'au văzut în imposibilitatea de a pune stăpânire pe munţii tesalieni şi de a cuceri inexpugnabilele castele ale Vlahiei.

Iată, după Nicefor Gregoras, cum judecau Almogavarii înşişi situaţia în care se găseau: „Asprimea munţilor, cu care natura a înzestrat, în multe locuri, această ţară, dă locuitorilor săi siguranţă şi îndrăzneală (ἀσφάλειάν τε καὶ θάρσος τοῖς ἔχουσι δίδωσι), iar cetăţile clădite pe înălţimi ne pun în neputinţa de a întreprinde vreun asediu" [47].

Acest războiu de hărţuială — această „guerrilla" — Handrinos l-a făcut în Tesalia, *terra Blachorum*, desigur, cu concursul „Megalovlahiţilor", al aceloraşi Vlahi despre care, cu un secol şi ceva înainte, afirmase Beniamin din Tudela că „nimeni nu-i poate ataca" şi că „niciun rege nu e în stare să-i domine" [48].

In ciuda resistenţei locuitorilor dela munte, Tesalia, *terra magna et opulenta*, se găsea, pe la sfârşitul anului 1309, într'o situaţie jalnică. Tânărul sebastocrator, „slab şi plăpând din pri-

---

45) *Patr. gr.* t. CXLV: „Ad Josephum Patrem angelis comparandum expositio rerum quae tempore Italorum et Persarum invasionis acciderunt".

46) *Ibidem:* „Theoduli Monachi alias Thomae Magistri oratio pro Chandreno". — v. şi Buchon, *Chroniques étrangères*, pp. 476—479, şi Gaspar Sentiñon, *Carta al Rey Andrónico el Paleólogo: Apologia de Jandrinos por Teódulo (Tomás Magister)*, în *Revista de Ciencias Históricas*, t. I, Barcelona, 1880, pp. 61—71 (traducere adesea inexactă).

47) *Patr. gr.* t. CXLVIII, p. 250.

48) Tafel, *op. cit.*, p. 473; *Viajes de Benjamin de Tudela*, p. 61.

cina unei lungi boale şi ameninţat de o moarte prematură" [49]), nu putea evita anarhia în care ameninţa să se prăbuşească Marea Vlahie.

Catalanii au trebuit, în cele din urmă, să ajungă la o înţelegere cu debilul sebastocrator al Marii Vlahii, care, îndemnat de sfetnici, îi ia în serviciul său, făgăduindu-le bani [50]), probabil cu scopul ocupării ducatului Atenei, al cărui succesor legitim se socotea Ion al II-lea Anghelos — după cum vom vedea în capitolul următor — în urma morţii vărului său Gui de la Roche, survenită în 1308.

O scrisoare din 1309 trimeasă de dogele Veneţiei Pietro Gradenigo bailului de Negroponte Belletto Falier, ne vorbeşte de Thibaut de Cépoy, „care e în Vlahia, cu Compania", *(Dominus Gibaldus qui est in Vlaquia cum compagna)*, şi care încearcă o apropiere de Serenisima Republică [51]).

Pe neaşteptate însă, şi în mod misterios, amiralul frances „a părăsit Compania fără să-şi fi luat rămas bun dela nimeni" [52]). La sfârşitul lui Aprilie 1310 el era în Franţa, după cum reiese din socotelile sale. In primăvara aceluiaşi an, Almogavarii au trebuit să plece din Tesalia îndreptându-se spre Locrida. Nu ştim precis dacă acest drum ei l-au făcut în calitate de mercenari ai sebastocratorului sau de solicitaţi ai ducelui Atenei, care avea nevoe de serviciile lor. Ştirile pe care le avem în această privinţă sunt confuse şi contradictorii.

După afirmaţia lui Gregoras, Catalanii „legară prietenie cu Tesalienii, primind condiţiile pomenite şi, la venirea primăverii, după ce au obţinut bani, conduşi fiind de călăuzele făgăduite, străbătură munţii Tesaliei, trecură Termopilele şi poposiră în Locrida, lângă râul Cefis" [53]).

---

49) *Patr. gr.* t. CXLVIII, p. 249.

50) *Ibidem*.

51) Hopf, *op. cit.*, p. 389; Gregorovius, *Der Stadt Athen*, t. II, p. 9; Rubió y Lluch, *La Companyia catalana*.

52) Muntaner, *op. cit.*, cap. 239 — Cronicarul catalan ne spune însă greşit că Cépoy a plecat înainte de invasia Tesaliei. Am văzut că acesta se găsea în 1309 „în Vlahia, cu Compania" v. Rubió y Lluch, *op. cit.*

53) *Patr. gr.* t. CXLVIII, p. 250.

Dar şi în acest drum prin regiunea muntoasă a Ftiotidei au avut probabil de luptat Almogavarii cu băştinaşii. Cronica grecească din Galaxidi (localitate din golful Corint, în Locrida), redactată la începutul secolului al XVIII-lea, pe basa unor documente vechi, şi care a fost descoperită în 1864 şi publicată în anul următor de Constantin Sathas, relatează invasia „temuţilor corsari numiţi Taragonaţi", adică Aragonesi, şi resistenţa pe care aceştia au întâmpinat-o din partea locuitorilor Locridei: „Toţi au ascultat de poruncile împărăteşti înarmând până la trei mii de ostaşi epactiţi, galaxidioţi, lidorichioţi şi din alte localităţi, cari au şi pornit împotriva acelor corsari, însă când s'au întrunit pe câmpia dela Zeitun, a izbucnit vrajba între căpetenii. S'au insultat cu neruşinare, s'au împrăştiat şi puţin a lipsit ca să se şi încaere. Totuşi, Galaxidioţii s'au pus în serviciul lui chir Andreas [54]), unul dintre primii generali ai Basileului, care a dat două bătălii strălucite, în care a ucis mulţi corsari, întorcându-se apoi la Galaxidi cu mari daruri dela chir Andronic [55]). Insă din causa desbinării dintre Greci, corsarii, fără nicio piedică, au pus stăpânire pe multe oraşe printre care Salona" [56]).

Ar reieşi din cele de mai sus că drumul prin Ftiotida, adică prin munţii „Vlahiei" lui Beniamin din Tudela — unde se găseau mulţi Vlahi — şi prin Locrida, deci prin teritoriu aparţinând sebastocratorului, l-au făcut Almogavarii cu arma în mână, luptând probabil împotriva lui Handrinos. Succesul „Taragonaţilor" însă s'a datorit neînţelegerilor dintre băştinaşi.

Ramón Muntaner nu a fost martor ocular la trecerea compatrioţilor săi prin Tesalia, Ftiotida şi Locrida, adică prin Vlahia Mare, căci el părăsise Compania catalană încă de pe când aceasta se găsea în peninsula Casandria. El însă s'a putut informa, mai târziu, asupra acestui eveniment prin mărturia foşti-

54) Chir Andreas ar fi Handrinos, după Sathas.

55) Andronic al II-lea Paleolog.

56) A. Rubió y Lluch, *La expedición y dominación de los Catalanes en Oriente juzgadas por los Griegos*, în *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, IV, 1885, pp. 41—42; Hopf, *op. cit.*, p. 389; W. Miller, *The Latins in the Levant*, Londra, 1908, pp. 222—223. — Salona este vechea Amfisa a Locridei ozoliene.

lor săi tovarăşi de arme, cari au participat la invasia Vlahiei. Afirmaţiile cronicarului catalan nu corespund cu acelea ale lui Gregoras decât numai în recunoaşterea asprimii părţii muntoase a Tesaliei.

Muntaner ne spune că Almogavarii, pe când se găseau la Casandria, au fost chemaţi de noul duce al Atenei, contele Gauthier de Brienne, succesorul lui Gui de la Roche:

„In acest timp s'a întâmplat să moară de boală ducele Atenei. Neavând fiu şi nici fiică, a lăsat ducatul contelui de Brienne, vărul său primar. In tinereţea sa, contele de Brienne trăise mult timp în Sicilia, în castelul Agosta, unde fusese trimes ca ostatec de către tatăl său, când acesta a fost prins, şi de unde a ieşit apoi răscumpărându-se: de aceea era iubit de Catalani şi le vorbea limba *(e per axó feyas amar a cathalans e parlava cathalanesch)*. Când a sosit în ducat, l-au provocat atât despotatul Artei[57], cât şi Anghelos, seniorul Vlahiei, precum şi împăratul, aşa încât era încolţit din toate părţile *(E con fo al ducat, lo dispotat de Larta desafiele, e Langlo, senyor de la Blaquia, atretal, e lemperador: axi que de cascuna part li donaven assats per fer)*. El a trimes soli la Companie, promiţând să plătească acesteia solda pe şase luni, dacă îi vine în ajutor şi, chiar şi după aceea, să menţie aceeaşi soldă, adică: patru uncii pe lună de om având cal cu armură, două de om cu cal fără armură şi una de fiecare pedestru. Au ajuns astfel la o înţelegere asupra acestui lucru, asigurându-se reciproc prin jurăminte scrise. După aceea, Compania porni din Casandria şi ajunse în Moreea, după marile greutăţi ce le-a îndurat în trecerea prin Vlahia, care e cea mai aspră ţară din lume *(E sobre aço la companya partis de Saserandria e vench a la Morea, ab gran afany que sofferiren a passar la Blaquia, qui es la pus fort terra del mon)*“[58].

---

57) In despotatul Artei domnea tânărul Toma Comnen.

58) Muntaner, *op. cit.*, cap. 240. — In secolul al XIII-lea, Robert de Clary scrisese: „Si est Blakie une moult fort terre...“; v. Hopf, *Chroniques*, p. 51. — Giovanni Villani, contemporan al acestui eveniment, ne spune, în *op. cit.*, cartea 58, cap. 78, că, după stabilirea lor în „regatul Salonicului“, Almogavarii au prădat toată regiunea până la Constantino-

„Vlahia" lui Muntaner, cuprinsă între „Casandria" şi „Moreea", ar corespunde deci cu „terra Blachorum", care, după „Descrierea anonimă", se întindea „între Macedonia, Ahaia şi Tesalonic".

Am văzut, din socotelile lui Thibaut de Cépoy, că Almogavarii au avut relaţii cu Gui al II-lea de la Roche, pe când se găseau în Macedonia. Ducele Atenei moare însă în Octombrie 1308. E probabil că înţelegerea Almogavarilor cu succesorul acestuia, Gauthier de Brienne, nu s'a încheiat în Casandria, cum ne spune Muntaner, şi poate chiar nici în Tesalia, ci după invasia Locridei, căci ei sosesc în această regiune în calitate de mercenari ai sebastocratorului şi conduşi de călăuze tesaliene — de sigur Vlahi — deşi atacaţi, ca şi în munţii Ftiotidei, de băştinaşi în frunte cu Handrinos. E posibil deci ca la hotarul ducatului Atenei să fi trecut ei în serviciul ducelui frances, întorcând armele contra fostului lor stăpân.

Muntaner ne spune că, „odată ajunşi în ducatul Atenei", Almogavarii „au fost bine primiţi de contele de Brienne", care „le-a dat solda pe două luni", şi că, mulţumită lor, a putut recuceri ducele „peste treizeci de castele" smulse de inamicii săi. In aceste condiţii, a putut Gauthier „trata onorabil cu împăratul, cu Anghelos şi cu despotatul" [59]).

După această nouă serie de isprăvi în Vlahia, izbucneşte un conflict între Catalani şi ducele Atenei, din causa soldei, şi acesta din urmă e învins şi ucis în bătălia dela râul Cefis, lângă lacul Copais la 15 Martie 1311 [60]). Ibericii devin stăpâni ai ducatului.

„Cronica Moreei", în cele patru versiuni ale ei, francesă, greacă, spaniolă (dialectul aragones) şi italiană. — primele trei compuse în secolul al XIV-lea, — face şi ea alusie la venirea

---

poi şi că „alla fine tornaron sopra le terre del Despoto, cioè il Reame di Macedonia, e quello distrussero". Catalanii însă nu s'au îndreptat spre „ţara despotului" ci spre aceea a sebastocratorului, adică spre Marea Vlahie.

59) Muntaner, *op. cit.*, cap. 240.

60) *Ibidem.*

Companiei catalane în „Vlahia" şi la încercarea ducelui Atenei de a cuceri această ţară cu ajutorul Almogavarilor.

Versiunea francesă ne spune că, după moartea lui Gui de la Roche, succesorul său Gauthier de Brienne „s'accorda à la Compaigne, et les fist venir à la Blaquie. Et puis fu en descort avec la Campaigne, à eaux, en Remyro [61]. Si fu mors et desconfis et desherités par son orgueil" [62]).

Versiunea greacă — cronică rimată — afirmă că „îndată ce află Messer Gualtier, ducele, de sosirea Companiei [63]), care avea cu ea peste o mie de Turci, se înţelese cu ea să atace Romania şi să cucerească Vlahia (νὰ μάχωνται τὴν Ῥωμανιὰν καί τὴν Βλαχιὰν ἐπάρουν). Insă, odată stăpâni pe cetatea Domocò, au izbucnit neînţelegeri şi încăerări între ei" [64]). Acelaşi lucru îl afirmă şi versiunea italiană, care e redactată după cea grecească: „S'accordò adunque Gualtier con loro che avessero a combatter la Romania e prender la Vallachia" [65]).

Versiunea spaniolă, care a fost compusă în 1393 — probabil la Avignon—sub direcţia Aragonesului Fray Juan Fernández de Heredia, Maestru al Ordinului Hospitalierilor din Rodos [66]),

61) Remyro=Armiró sau Halmyros, port la golful Pagasetic (Volo). Muntaner îl visitase: „lo port de Almiro, qui es en lo ducat de Tenes" (cap. 235) şi acolo a putut el afla probabil că Vlahia este „la pus fort terra del mon". Aparţinea Ducelui Atenei, deşi era în Tesalia.

62) Buchon, *Recherches historiques*, t. I, pp. 239—240; Longnon, *op. cit.*, p. 196.

63) După versiunile greacă şi italiană a Cronicei Moreei, Gui de la Roche e acela care a luat în serviciul său Compania catalană sosită la Halmyros sau Armirò. E posibil să fie însă o confusie cu un alt eveniment întâmplat, într'adevăr, pe când trăia Gui de la Roche şi anume sosirea în Grecia a Almogavarilor conduşi de Ferrán Eximenis d'Arenós, eveniment de care ne vorbesc Pachimere şi Muntaner; v. J. A Buchon, *Recherches et matériaux pour servir à une histoire de la domination française aux XIII-e, XIV-e et XV-e siècles dans les provinces démembrées de l'Empire grec à la suite de la quatrième croisade*, partea I, Paris, 1840, p. 333.

64) Buchon, *Recherches historiques*, t. II, p. 262, şi *Chroniques étrangères*, p. 169; Rubió y Lluch, *La expedición*, p. 37.

65) C. Hopf, *op. cit.*, p. 456.

66) Despre acest personaj, v. Manuel Serrano y Sanz, *Vida y escritos de D. Juan Fernández de Heredia, Gran Maestre de la Orden de San Juan*

s'a putut redacta fie după un text frances [67]), fie după unul grecesc [68]) sau italian [69]). E o operă originală pentru evenimentele de după 1302 [70]), dar redactată dela această dată pe basa unor documente care ne sunt necunoscute [71]), şi în „orânduirea şi coordonarea" cărora „e probabil să fi intervenit însuşi Maestrul" [72]).

După această versiune, „Rocafort cu Catalanii şi cu Turcii, intrând în Vlahia, începură să dea lupte mari", iar „Gui de la Roche, care era duce al Atenei", le-a trimes soli făgăduindu-le „să le dea o bună soldă, căci dorea să cucerească Vlahia" *(éll les daría buen sueldo he quería conquistar la Blaquia* [73]). Catalanii şi Turcii au primit să intre în serviciul ducelui de Atena şi „începură să lupte, cucerind castele în Vlahia" *(e despues començaron a guerrear et a tomar castiellos de la Blaquia).* La moartea lui Gui de la Roche, Gauthier, „văzând că atât Catalanii cât şi Turcii se găseau încă în Vlahia", le trimise vorbă să respecte pactul făcut cu vărul său şi „să-i înapoieze caste-

---

de Jerusalén, Saragosa, 1913. — Juan Fernández de Heredia, care visitase Grecia, a fost un precursor al humanismului spaniol şi un „mare impulsor al studiilor clasice"; v. Martin de Riquer, *L'humanisme català (1388-1494),* Barcelona, 1934, p. 10.

67) *Libro de los fechos et conquistas del Principado de la Morea, compilado por comandamento de Don Fray Johann Ferrandez de Heredia maestre de S. Johann de Jerusalem.* Chronique de Morée aux XIII-e et XIV-e siècles, publiée et traduite pour la Société de l'Orient latin par A. Morel Fatio, Geneva, 1885, p. LVII.

68) A. Rubió y Lluch, *La lengua y la cultura catalanas en Grecia en el siglo XIV,* în *Homenaje a Menéndez y Pelayo,* Madrid, 1899, t. II, p. 111: Heredia avea un secretar grec, Talodichi sau Calodichi, originar din Rodos.

69) Longnon, *op. cit.,* p. XXXII.

70) *Ibidem,* p. LXXXIII.

71) După Morel Fatio, v. *Libro de los fechos,* p. LXI.

72) Rubió y Lluch, *op. cit.,* p. 111.

73) Am văzut că nu sub conducerea lui Rocafort au trecut Almogavarii în Vlahia, ci sub aceea a lui Thibaut de Cépoy. De altfel, după cronica aragonesă, Macedonia e tot „Vlahia": după şederea sa în Tracia, „Rocafort, cu Catalanii şi cu Turcii, luă drumul Vlahiei". Ca şi versiunile greacă şi italiană, cea spaniolă atribue lui Gui de la Roche înţelegerea cu Catalanii.

lele“ [74]). După cronica aragonesă deci, conflictul între ducele Atenei și Almogavari ar fi izbucnit din causa castelelor din Vlahia pe care aceștia întârziau să le înapoieze.

* * *

Să vedem acum în ce fel au relatat istoricii prosteriori trecerea Companiei catalane prin Vlahia Mare.

In secolul al XVI-lea, Aragonesul Jerónimo Zurita y Castro [75]) se folosește de cronica lui Muntaner și de opera istorică a lui Nicefor Gregoras pentru a povesti expediția Almogavarilor în Orient. Inșirând țările din Europa răsăriteană în epoca acestui eveniment, istoricul aragones afirmă că „Valahia era cuprinsă în Mesia Inferioară și corespundea cu regiunile pe care le străbate Dunărea, acolo unde se varsă în mare“ (*Comprendíase la Valaquia en la Mysia inferior y correspondía con las regiones que atraviesa el Danubio, adonde entra en la mar)*, și pomenește pe „Bulgari, Sclavoni și Valahi“ (*todas aquellas naciones de los Búlgaros, Esclavones y Valacos*) printre popoarele „pervertite și atinse de conrupția Grecilor, cari erau schismatici și inamici ai Bisericii catolice“ [76]). Și totuși, mai departe, după ce vorbește de „Angelo, señor de la Valaquia“, Zurita ne spune

74) *Libro de los fechos*, pp. 117—118.

75) Secretar al lui Filip al II-lea și cronicar oficial al Aragonului. Fusese elevul helenistului spaniol Hernán Núñez, „el Comendador griego“, la Universitatea din Alcalá de Henares; v. F. Ustarroz și D. Dormer, *Progresos de la Historia en el Reino de Aragón y elogio de Zurita*, Saragosa, 1650 și reeditare în 1878. — Pentru Zurita colecționar de manuscrise grecești, v. Charles Graux, *Essai sur les origines du fonds grec de l'Escurial, épisode de l'histoire de la Renaissance des lettres en Espagne*, în *Bibliothèque de l'École des Hautes Études*, 46-ème fascicule, Paris, 1880, pp. 56—58.

76) Enumerarea popoarelor „schismatice“ din Europa orientală pare să fie inspirată de proectul de cruciată atribuit lui Brocard și dedicat regelui Franței Filip al VI-lea de Valois (1332), proect pe care Zurita îl cunoaște și îl menționează în cartea 6, cap. 11, a Cronicii sale. — Pentru pomenirea Vlahiei și a Vlahilor în acest document medieval, v. Aurelian Sacerdoțeanu, *Vlahii și Vlahia lui Brocard*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională* din Cluj, 1928—1930, pp. 497—503. In legătură cu afirmația pe care o face Zurita cu privire la „așezarea Valahiei în Mesia In-

că, „după cum afirmă Muntaner, Compania s'a dus în Moreea, îndurând greutăţi în trecerea prin regiunea numită Valahia, care este dintre cele mai aspre din lume, în provincia foarte muntoasă şi puternică a Tesaliei" (...*aquella región que llamaban la Valaquia, que es de las más ásperas tierras del mundo: en la provincia de Tesalia, que es muy montañosa y fuerte)* [77]).

In secolul al XVII-lea însă, Francisco de Moncada observă confusia lui Zurita cu privire la Vlahia şi, servindu-se de un izvor bizantin şi anume de opera istorică a lui Nicetas Honiates, încearcă să lămurească situaţia geografică a ţării pe care Muntaner o numeşte „Blaquia" şi să se informeze asupra locuitorilor ei. Iată ce scrie Moncada în această privinţă, după ce vorbeşte, urmând pe Gregoras, de invasia şi şederea Almogavarilor în Tesalia:

„Drumul pe care l-au apucat ai noştri [78]) a fost prin partea muntoasă a provinciei Tesalia, numită Vlahia *(la parte montañosa de la provincia Tesalia, llamada la Blaquia)*, pe care au fost siliţi să o străbată în parte. Zurita, când vorbeşte de drumul pe care l-a făcut această armată, se înşeală spunând că ţara prin care a trecut se numea Valahia *(se llamaba Valaquia)*, pentru că nu a fost informat că există o provincie numită Vlahia [79]), căci Muntaner, de care s'a folosit, o numeşte Vlahia

ferioară", ne întrebăm dacă istoricul aragones nu cunoaştea cumva pasajul lui Nicetas Honiates în care acesta vorbeşte de „Barbarii din munţii Hemus, cari înainte se numeau Misi, iar astăzi poartă numele de Vlahi" (v. *Patr. gr.* t. CXXXIX, p. 482).

77) Jerónimo Zurita, *Anales de la Corona de Aragón* (prima ediţie s'a tipărit la Saragosa, în 1562), cartea 6, cap. 1, 10 şi 11.

78) După Moncada, „Vlahia" ar fi numai partea meridională a Tesaliei. In realitate însă numele acesta se dădea întregului teritoriu cuprins între Olimp şi Parnas şi stăpânit de sebastocrator: aceasta este ţara la care face alusie Muntaner când vorbeşte de „Blaquia", fără să pomenească nicăeri de Tesalia. Cum însă Nicefor Gregoras întrebuinţează numai cuvântul „Tesalia", istoricii iberici au putut crede că e vorba de două ţări deosebite. După *Descriptio Europae Orientalis*, ţara Vlahilor se întindea între „Macedonia, Ahaia şi Tesalonic".

79) Zurita se înşeală numai asupra situaţiei geografice a Vlahiei — el scrie „Valaquia", — nu însă şi asupra numelui, cum crede Moncada. „Valahia" dela Dunăre e tot „Vlahia" pentru Greci.

(porque Muntaner, de donde lo sacó, la llama Blaquia), iar Zurita, ignorând numele și corectându-l pe Muntaner, o numește Valahia, întemeiat pe asemănarea de nume, însă ai noștri nu au ajuns nici la o sută de leghe de Valahia. Vlahia trebue să i se zică, deoarece este, după cum spune Nicetas la sfârșitul istoriei sale, ținutul muntos al Tesaliei [80]), *(La Blaquia se debe llamar, que es, según Nicetas en el fin de su historia, la tierra montañosa de Tesalia)* și se potrivește cu drumul pe care l-au făcut Catalanii și cu numele pe care i-l dă Muntaner. Băștinașii se numesc Vlahi, neam războinic care a ținut mulți ani sub opresiune pe împărații răsăriteni [81]) și care, chiar și astăzi, între Turci, își păstrează numele și vitejia, deși s'a supus acestui popor atât de barbar și de puternic *(Sus naturales se llaman Blacos, gente belicosa y que tuvo muchos años oprimidos a los emperadores orientales, y aun hoy entre los Turcos conservan su nombre y valor, puesto que sujetó a tan bárbara y poderosa gente [82])*. Stărue Muntaner în a releva greutățile care au fost întâmpinate în acest drum prin Vlahia, mereu cu arma în mână și luptând: atâta resistență s'a întâlnit din partea băștinașilor. Sunt

80) Moncada cunoaște pasajul din Nicetas Honiates în care se vorbește de „partea muntoasă a Tesaliei, numită actualmente Marea Vlahie".

81) Autorul face desigur alusie la revolta Vlahilor sub frații Petru și Asan, împotriva împăratului Isaac Anghelos, episod pe care îl citise în Nicetas Honiates.

82) In manuscrisul acestei opere conservat în „Biblioteca de la Real Academia de Buenas Letras" din Barcelona și despre care s'a vorbit mai sus, *lipsește acest pasaj privitor la relațiile Vlahilor cu Turcii*, adăugat probabil de autor la redactarea textului definitiv. — Nu trebue să ne surprindă această mențiune a Vlahilor din Pind într'o operă istorică spaniolă din secolul al XVII-lea. Moncada putea fi informat asupra acestei populații din Peninsula Balcanică: e de ajuns să ne gândim că, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, „stradioții" din Epir, „Epiroții", serviseră în armatele regelui Spaniei (ex.: George Basta, rivalul lui Mihai Viteazul), care luptaseră în Țările de Jos sub ducele de Alba și Alexandru Farnese, (v. în această privință, Famiano Strada, *De bello belgico*, Roma, 1643—48, t. I, p. 294; t. II, pp. 141, 142, 169, 392, 450, 452) și că, puțin înainte de apariția cărții lui Moncada, ducele de Osuna, vice-rege al Neapolului, protejase pe Uscocii de pe coasta Dalmației în lupta lor contra republicei Veneției.

de părere că una din cele mai mari isprăvi săvârşite în această expediţie a fost deschiderea unui drum prin această ţară plină de oameni iscusiţi şi viteji *(esta tierra tan llena de gente plática y valiente)*. Totuşi au străbătut-o, în sfârşit, spre obşteasca uimire a acelora care au cunoscut pericolul şi cu bunele şi credincioasele călăuze ale celor din Tesalia"[83]).

Moncada afirmă că „cel mai apropiat şi mai puternic duşman" al ducelui Atenei a fost „Anghelos, principe al Vlahilor" *(el más vecino y poderoso enemigo era Angelo, príncipe de los Blacos*[84]),

Istoricul spaniol dela începutul secolului el XVII-lea este deci cel dintâi erudit, care a arătat că aceia cari au opus resistenţă Catalanilor, în trecerea lor prin „Vlahia", au fost chiar locuitorii vlahi ai munţilor tesalieni,

Cartea lui Moncada, în care retorica, specifică barocului, armoniseazǎ cu grija pentru exactitatea informaţiei, a fost folosită, în acelaşi secol, de părintele bizantinologiei, învăţatul frances Charles Du Fresne, sieur Du Cange. Acesta cunoaşte afirmaţiile lui Muntaner, însă se orientează mai mult după opera istoricului spaniol mai sus pomenit, pe care îl citează, pentru a relata trecerea Almogavarilor prin Tesalia. El relevă contrazicerile dintre cronicarul catalan şi Nicefor Gregoras şi vorbeşte de „Ioan Duca, duce de Patras, pe care Muntaner îl numeşte Angelo, principe al Vlahilor *(Angelo, prince des Blaques*[85]), căci

83) Moncada, *op. cit.*, cap. 62. — Cartea lui Moncada a fost tradusă în francesă de contele de Champfeu sub titlul *Expédition des Catalans et des Arragonais* (sic) *contre les Turcs et les Grecs,* Paris, 1828. Traducătorul, socotind stilul istoricului spaniol prea concis, adaugă frase dela el: „Les Blaques s'opposèrent de toutes leurs forces à la marche de nos Catalans à travers les montagnes. Expérimentés dans la guerre, versés dans la connaissance du pays, braves, opiniâtres, ils harcelèrent sans cesse nos troupes... Ces ennemis, toujours renaissants, apparaissaient sur tous les points, et la terre inépuisable semblait elle-même produire ses défenseurs... etc." (pp. 380—382). Se vede că traducătorul lui Moncada avea încă proaspătă amintirea războiului din 1808 al lui Napoleon I în Spania.

84) Moncada, *op. cit.*, cap. 63.

85) Muntaner însă scrie: „Langlo, senyor de la Blaquià". Se vede că Du Cange se foloseşte de cartea lui Moncada, în care se vorbeşte de „Angelo, principe de los Blacos".

era din familia Anghelilor și principe al acelei provincii a Tesaliei numită Valahia sau Vlahia (*...de cette province de Thessalie qui était nommée Valachie ou Blaquie)*". Urmând pe Muntaner, Du Cange ne spune că Almogavarii „plecară din Casandria și se duseră în Moreea, după multe greutăți și pericole, fiind siliți să treacă prin Vlahia, care e o țară de acces dificil (*...la Blaquie qui est un pays de difficile accès)*"[86]).

Tot după opera lui Moncada se orientează și istoricul spaniol Narciso Felíu de la Peña y Farell, Catalan, în 1709, când afirmă că „după ce au părăsit Tesalia", Catalanii „au trecut prin munții Vlahiei" (*...pasaron por los montes de Blaquia)* și când menționează printre inamicii ducelui de Atena, învinși de „vitejia neamului nostru", pe „principele Vlahilor" (*el príncipe de los Blacos*[87]).

In secolul al XIX-lea, învățatul frances Pouqueville, care a cunoscut atât de bine pe Aromâni, pe cari i-a visitat în călătoriile sale în Grecia, și care s'a folosit de opera lui Du Cange, a afirmat că Vlahii din Grecia au văzut, timp de atâtea veacuri, „defilând, înaintea munților lor, Latini, Normanzi, Catalani, Francesi, Impărați, Cesari"[88]), iar istoricul spaniol Antonio de Bofarull y Brocá, din Catalonia, inspirat de sigur de Moncada, ne spune că, în peregrinările lor în Orient, Catalanii „au luptat cu Grecii, Turcii, Turcopolii, Alanii, Vlahii și alți locuitori orientali (*Blacos y demás habitantes orientales)* și în același timp cu Francesii, Veneţienii și Genovesii"[89]).

George Finlay, care se folosește și el de cartea lui Moncada, scrie că o resistență serioasă au întâmpinat Catalanii din

86) Du Cange, *Histoire de l'empire de Constantinople sous les empereurs français*, în Buchon, *Collection de chroniques nationales*, t. II, pp. 146—147. — Pentru Du Cange „Blaquie" este egal cu „Valachie".

87) Narciso Felíu de la Peña y Farell, *Anales de Cataluña*, Barcelona, 1709, t. II, cartea 12, cap. 8.

88) Pouqueville, *Mémoire sur l'Illyrie ancienne et moderne, sur les colonies valaques*, etc. în *Mémoires de l'Académie des Inscriptions*, t. XII, 1839. — v. și N. Iorga, *Momente istorice*, An. Acad. Rom. *Mem. Sec. Ist.*, 1927.

89) Antonio de Bofarull y Brocá, *Historia critica de Cataluña*, Barcelona, 1878, t. IV, p. 142.

partea „Valahilor Tesaliei, o rassă cu adevărat deosebită de ţăranii din Tracia“ *(...the Vallachians of Thessaly a very different race from the peasants of Thrace)* [90]).

Invăţatul iberic Antonio Rubió y Lluch, care a dat atâtea lucrări de înaltă valoare asupra Greciei catalane, e de părere, într'un studiu al său publicat în 1891—1892, că „Vlahii, descendenţi din colonişti romani, erau un popor de păstori, care din înălţimile Rodopilor şi ale Pindului a emigrat în Tesalia de jos, care şi-a schimbat numele în acela de Marea Vlahie“, şi că „atunci când Catalanii au trecut prin Vlahia, această regiune era locuită de Vlahi, a căror cruzime neîmblânzită o notase călătorul spaniol Beniamin din Tudela“ *(Quant los Catalans passaren per la Blaquia, estava aquesta regió habitada pels Vlacos, qual indomable feresa havia ja notat lo viatjer espanyol Benjamin de Tudela* [91]). Tot acelaşi savant catalan ne vorbeşte, într'o lucrare a sa apărută în 1923, de „războinicul şi asprul neam al Vlahilor, cu care au trebuit să lupte atât de dârz Catalanii“ *(el belicorós i aspre poble dels Blaquis, amb el qual degueren combatre tan rudament els Catalans)*, şi afirmă, întemeiat pe „Descrierea anonimă a Europei orientale“ [92]), că „aceste triburi de origine valahă şi [93]) românească“ *(aquestes mateixes tribus d'origen válac i romanès)*, locuiseră mult timp în Ungaria, unde fuseseră „pastors dels Romans“. Insă, ca şi Moncada, Rubió y Lluch, făcând deosebire între „Tesalia“ şi „Vlahia“, e de părere că ciocnirile dintre Vlahi şi Catalani au avut loc în sudul Tesaliei, — deci în munţii Ftiotidei — pe când aceştia din urmă se îndreptau spre Locrida şi Beoţia şi, deci, după înţelegerea lor cu sebastocratorul Ioan al II-lea Anghelos [94]).

---

90) Finlay, *op. cit.*, t. III, p. 407.

91) A. Rubió y Lluch, *Noticia geográfica de l'Orient segóns En Muntaner*, în *Butlleti del Centre Excursionista de Catalunya*, t. I şi II, Barcelona, 1891—1892.

92) Rubió y Lluch cunoaşte „Descrierea anonimă“ dintr'un articol al lui N. Iorga publicat în *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale* (1921) şi pomenit mai sus.

93) Sic.

94) Rubió y Lluch, *La Companyia catalana;* după paragraful „Joan II Angel facilita als Catalans l'evacuació de la Tessàlia“ urmează acela

W. Miller afirmă şi el că „în primăvara anului 1310, [Catalanii] au trecut pasul Furca, îndurând destule atacuri din partea Valahilor nomazi, cari frecventau acea regiune aspră (*...suffering not a little from the nomad Wallachs, who frequented that difficult country)*, şi au coborît la Lamia“ [95]).

Suntem însă de părere că trecerea Almogavarilor prin „Vlahia“ nu e un episod deosebit de acela al trecerii prin „Tesalia“ şi că nu numai munţii din sudul acestei regiuni erau locuiţi de Vlahi: mărturie, în această privinţă, ne stă, în special, „Descrierea anonimă a Europei orientale“. Din „Casandria“ până în „Moreea“, Muntaner nu cunoaşte altă ţară decât „Vlahia“.

Ştiinţa actuală, întemeiată pe izvoarele medievale, nu poate decât să fie de acord cu cele afirmate în 1623 de Francisco de Moncada: Vlahi au fost, într'adevăr, în bună parte, aceia cari s'au opus trecerii Almogavarilor prin Tesalia şi Ftiotida [96]).

III. — *Ducatul catalan de Neopatras.*

După ce au devenit stăpâni ai ducatului Atenei, Catalanii aleseră ca şef al lor pe un fost adversar, şi anume pe Roger Deslaur, cavaler din Roussillon: „e axi faeren capità a micer Roger Deslaur“, scrie Muntaner [97]).

In 1312, Fadrique al II-lea al Siciliei — a cărui autoritate o recunoşteau Catalanii din Grecia — numeşte ca duce al Atenei pe al doilea fiu al său, Manfred. Acesta fiind însă prea tânăr şi neputându-se duce în Grecia, suveranul sicilian conferă lui Berenguer Estanyol calitatea de locţiitor al tânărului infante

intitulat „Pas dels Catalans per la Blaquia“. — La noi acest studiu a fost recensat de C. Marinescu în *Revue Historique du Sud-Est Européen*, I. 1924, pp. 427—431.

95) W. Miller, *op. cit.*, p. 223. — Lamia este numele antic şi actual al localităţii care în evul mediu s'a numit Zeitun.

96) De aceiaşi părere e şi N. Iorga în *Rapports entre l'Espagne et les Roumains*; v. *Revue historique du Sud-Est européen*, VII (1930), pp. 194—199.

97) Muntaner, *op. cit.*, ap. 240.

în ducatul stăpânit de Iberici pe teritoriul Heladei. Muntaner ne spune că Estanyol a condus cu multă înţelepciune, „molt saviament", oştirile catalane din Grecia, luând măsuri pentru a se putea face faţă unui atac al forţelor imperiale, al sebastocratorului Ioan al II-lea Anghelos al Vlahiei, „Langlo, senyor de la Blaquia", al despotului Artei şi al principelui Moreei [98]).

La moartea lui Estanyol, Almogavarii cer regelui Siciliei alt comandant. Fadrique al II-lea „a chemat din Catalonia" pe fiul său bastard Alfonso Fadrique, „care trăia pe lângă regele Aragonului", trimiţându-l, în 1317, cu zece corăbii, în calitate de căpetenie a Companiei catalane şi de locţiitor al infantelui Manfred în Grecia: „e ab X galeis — scrie Muntaner — trames lo a la companya per cap e per major, per part del senyor infant" [99]).

Ce se petrecea în vremea aceea în Vlahia Mare?

După moartea lui Gui al II-lea de la Roche, Ioan al II-lea Anghelos se socoteşte moştenitor legitim al vărului şi tutorului său şi de aceea se intitulează „Senior al teritoriilor Atenei şi ale Patrei şi duce al Marii Vlahii şi al Castoriei" *(Giovanni Comneno Angelo duca, signore de terre di Tenes e Patras e duca della gran Blachia e de la Castoria)*, într'o scrisoare pe care o trimite, în Mai 1317, dogelui Veneţiei Giovanni Soranzo [100]).

In 1318 moare tânărul duce al Marii Vlahii, care era căsătorit cu Irene, fiica bastardă a împăratului Andronic al II-lea. După cum afirmă Nicefor Gregoras, sebastocratorul „lăsă statul fără moştenitor şi provinciile şi oraşele în desbinare: parte din ele au continuat să dea ascultare fiicei împăratului, altele s'au supus câtorva nobili indigeni, iar restul a fost stăpânit de Catalani, cari pe atunci cutreerau Beoţia" [101]).

---

98) *Ibidem*, cap. 242.

99) *Ibidem*, cap. 243.

100) Predelli, *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia*, regesti, t. I, Veneţia, 1876, p. 177.— Scrisoarea aceasta, păstrată în Arhivele din Veneţia şi în care se vorbeşte de negustorii veneţieni cari frecventau Vlahia Mare, s'a conservat în traducerea ei în dialect veneţian, făcută din greceşte.

101) *Patr. gr.*, t. CXLVIII, p. 279.

Ce localităţi au ocupat Catalanii lui Alfonso Fadrique în Marea Vlahie?

O scrisoare a Veneţianului Marino Sanudo Torsello, trimeasă din Veneţia, în 1325, lui Ingramus, arhiepiscop de Capua, ne lămureşte în această privinţă. „Un om demn de încredere" informează pe Sanudo că „ducatul Atenei s'a întins foarte mult şi că stăpânii săi, Catalanii, au cucerit şi deţin în Vlahia: Neopatras şi cetăţile Lidorichi [102]) şi Siderocastron [103]), Zeitun [104]), Gardichi [105]), Domocò [106]) şi Farsala" [107]) (...*dicit quod Athenarum Ducatus quamplurimum est ditatus et quod Catellani, qui dominantur ibidem, acquisiverunt et tenent in Blachia, Lapater et castra Lodorichi et Sidero Castri, Gitonis, Gardichie, Donchie et Ferselle)*. In aceiaşi scrisoare însă, Sanudo se arată îngrijorat de invasia în „Vlahia" a „unui neam numit al Albanesilor *(Albanensium gentis nomine)*, foarte numeros, care a distrus tot ce se afla în afara cetăţilor stăpânite atât de Catalani cât şi de Greci". Ibericii şi autohtonii „s'au dus împreună să oprească pe Albanesi, fără să izbutească" [108]).

102) Lidorichi, în munţii Dorídei, la Vest de Amfisa (Salona) Locridei ozoliene.

103) Siderocastron, la Sud de râul Sperchios, la Est de Neopatras şi lângă golful Maliac.

104) Zeitun (actuala Lamia), „Giton" al Francesilor şi „Citó" al Catalanilor, la Nordul râului Sperchios şi al cetăţii Siderocastron, lângă golful Maliac. După Beniamin din Tudela, era aşezat „la poalele munţilor Valahiei, locuiţi de neamul numit al Vlahilor" (v. Tafel, *op. cit.*, p. 489).

105) Gardichi, lângă golful Maliac, spre Est de Zeitun.

106) Domocò, în Ftiotida, spre Nord-Vest de Zeitun şi la Nord de lacul Xynias.

107) Farsala, în Sudul Tesaliei şi la Nord-Est de Domocò.

108) Marino Sanudo Torsello, *op. cit.*, în *Gesta Dei per Francos*, t. II, p. 293. — Feliu de la Peña, *op. cit.*, t. II, cartea 12, cap. 8, menţionând pe Sanudo, ne spune următoarele: „Cuceririlor catalane le-a mers bine până în 1325, când Albanesii au pătruns prin Valahia în provinciile catalane, pricinuind mari pagube". V. şi Hopf, *Geschichte Griechenlands*, în Enciclopedia *Ersch und Gruber*, t. LXXXV, p. 422, şi Gregorovius, *Der Stadt Athen*, t. II, pp. 107—108; A. Rubió y Lluch, *Els castells catalans de la Grècia continental*, în *Annuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, 1908 (lucrarea e tradusă în greceşte, Atena, 1912); N. Iorga, *France de Constantinople et de Morée*, Bucureşti, 1935, pp. 79—80.

W. Miller e de părere că, prin această invasie, Albanesii „au început să ia locul Valahilor (*they began to take the place of the Wallachs*), cari alcătuiseră până atunci massa populației Tesaliei și däduseră regiunii numele de Marea Vlahie“ [109]).

Teritoriile ocupate de Iberici în Marea Vlahie, şi anume Locrida, Ftiotida şi Tesalia-meridională, alcătuesc al doilea ducat catalan din Grecia, numit „al Neopatrei“ sau „al Patriei“, al cărui duce este însuşi acela al Atenei, adică unul din fiii legitimi ai regelui Siciliei. In 1325, „duce de Atena şi Neopatras“ e infantele Gulielm, fratele şi succesorul lui Manfred — acesta murise în 1317 —, iar locţiitor sau vicar în Grecia e bastardul Alfonso Fadrique. După Nicolau d'Olwer, „lunga locotenenţă a lui Alfonso Fadrique (1317—1330) represintă momentul de apogeu al ducatelor catalane“ [110]).

Şase din cetăţile Vlahiei dominate de Catalani, probabil din cele şapte menţionate de Sanudo, au fost date ca feude lui Alfonso Fadrique de către tatăl acestuia, regele Siciliei Frederic al II-lea. Acest monarh însă nu a vrut să acorde fiului său bastard şi capitala Marii Vlahii, adică cetatea Neopatras, a cărei possesiune justifica titlul de „duce de Neopatras“ purtat de un principe cadet din descendenţa legitimă a Casei regale de Sicilia, ramură, la rândul ei, a celei de Barcelona-Aragon, care domnea în Peninsula Iberică. Suveranul sicilian a refusat totdeauna „să înstrăineze de domeniile Coroanei, trecându-le jurisdicţiei feudale, castelul şi cetatea Neopatras“ [111]).

Neprimind niciun răspuns la toate cererile supuse înţeleptului său tată, Alfonso Fadrique se adresează autorităţii supreme a lumii catalano-aragonese de atunci şi anume vărului său Alfonso al IV-lea, „rege al Aragonului, al Valenciei, al Corsicei, al Sardiniei şi conte al Barcelonei“, printr'o scrisoare, cu data de 15 Aprilie, în limba catalană [112]), redactată între 1328 şi 1330 şi trimeasă din Teba, „Estives“, capitala ducatului Atenei.

109) W. Miller, *op. cit.*, p. 248; v. şi Hopf, *op. cit.*, p. 422.

110) Nicolau d'Olwer, *L'expansió de Catalunya*, p. 113.

111) Rubió y Lluch, *op. cit.*

112) Acest document, păstrat în „Archivele Coroanei de Aragon“ din Barcelona, este de importanţă excepţională, fiind unicul care s'a con-

Alfonso Fadrique scrie contelui-rege că tatăl său, regele Siciliei, i-a dat șase castele în Grecia: „Aduc la cunoștința Majestății Voastre că susnumitul rege, tatăl meu, în bunătatea sa, mi-a acordat în Romania șase castele, în mijlocul cărora se află unul care se numește Patria și e capitala țării și a ducatului Vlahiei“ (*...A la altea vostra, senyor, fas saber que'l damunt dit senyor rey, pare meu, merce sua si ha provehit a mi en les parts de Romania de VI castells, dels quals benignament m'a feyta donacion. Entre los dits VI castells, en mig d'aquels si ha I castell lo qual ha nom Patria, qui es cap del pahis e es cap del ducam de la Blaquia*). Ambițiosul vicar continuă: „Am trimes, de multe ori, mesagii și scrisori monarhului suspomenit pentru ca să binevoiască a-mi acorda castelul Patria, al cărui titlu să-l pot purta, lucru însă pe care niciodată nu a vrut să-l conceadă“ (*...si com jo per moltes vegades he trameses missatges et letres al dit senyor a ço que pogues haver titol, li plagues fos merce sua del dit castell de la Patria me degues fer gracia, la qual gracia nuyla vegada no m'a volguda otorgar*). Alfonso Fadrique încheie rugând pe regele Aragonului să intervie pe lângă acela al Siciliei să-i acorde cetatea Neopatras: „Rog cu umilință pe Măria Voastră să binevoiască a trimite mesagii susnumitului rege, pentru ca, în dragostea sa față de Măria Voastră, să-mi acorde această favoare. De altfel, cum locurile pe care mi le-a dat sunt cu mult mai bune, motivele ce mă îndeamnă la aceasta sunt numai onoarea și titlul, și cred că favoarea va fi obținută mulțumită lui Dumnezeu și Majestății Voastre“ (*la vostra clara magnificencia humilment suplic, vos placia per vostra bondat trametre per certs misatges vostres al devant dit senyor rey per amor vostra la dita gracia me deia consentir e otorgar, com sia cosa que molts milors locs que aquels m'aja donats, mes per la honor e per lo titol me mou als dits afers, entenem, senyor, que si la dita gracia vendra acabament sia per Deu e per vos* [113]).

servat direct din epoca dominației catalane în Grecia; v. A. Rubió y Lluch, *Documents per l'historia de la cultura catalana mig-eval*, t. I, p. 96, nota, Inst. d'Est. Cat., Barcelona, 1908.

113) Rubió y Lluch, *op. cit.*, t. I, pp. 96—97, și *Els castells catalans.*

Fiul bastard al regelui Siciliei nu a izbutit însă să-şi realiseze visul de a stăpâni cetatea Neopatras.

Vlahii şi Grecii din Tesalia meridională, Ftiotida şi Locrida au fost cârmuiţi în secolul al XIV-lea de către vicarii, „veguers", şi castelanii, „castellans", catalani. Rubió y Lluch e de părere că „din inexpugnabilul castel al Neopatrei, au guvernat mai întâi vicarii catalani şi, mai târziu, paşii turci o populaţie mixtă de Valahi şi Greci" (*...des de son inexpugnable castell, governaren de primer els veguers catalans i mes tard els pachàs turchs una població mixta de Válachs i Grechs*" [114]).

Legile Barcelonei, aşa numitele „Usatges", sunt introduse în ducatele catalane din Grecia. Neopatras „a constituit totdeauna o universitate, adică un municipiu mai mult sau mai puţin autonom, sub directa stăpânire a ducelui, suveranul său. Puternicul său castel era guvernat de un castelan, ca şi toate celelalte ale ducatului, iar cetatea de un vicar" [115]).

Vlahia ocupată de Bizantini a fost însă mereu ameninţată de Catalani. In 1343, împăratul Ioan al VI-lea Cantacuzino numeşte pe nepotul său Ioan Anghelos „guvernator pe viaţă al cetăţilor şi teritoriilor Vlahiei" (...εἰς κεφαλὴν τῶν κάστρων καὶ χωρῶν Βλαχίας ἐφ'ὅρῳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ) şi, între condiţiile puse în hrisobulul dat cu acest prilej, găsim următoarea clausă: „In ceeace priveşte cetăţile situate dincolo de Patras [116]), dacă Majestatea nostră întreţine prietenia cu Catalanii, să o menţie şi el [117]) şi să lupte în cas că suntem în stare de războiu cu aceştia" (.. εἰ μὲν ἔχει ἀγάπην ἡ βασιλεία μου μετὰ τῶν Κατελάνων, ἔχῃ καὶ αὐτός · εἰ δὲ μάχην, μάχηται καὶ αὐτός) [118]).

După cum ne spune Gregoras, Ioan Anghelos „readuse vechea stare de lucruri în Tesalia, provincie care era sfâşiată nu numai de anarhie, dar şi de Catalanii cari o stăpâneau de mult. Urmaşii acestora, fiind dedaţi trândăviei şi beţiei, îşi pierduseră

---

114) Rubió y Lluch, *Els castells catalans*.

115) Rubió y Lluch, *op. cit.*; v. şi *La Grecia catalana des de 1377 a 1379*, în *An. de l'Inst. d'Est. Cat.*, Barcelona, 1920.

116) Desigur Neopatras sau Patria.

117) Ioan Anghelos.

118) *Patr. gr.*, t. CLIII, pp. 526—527.

toată vlaga, aşa încât nu puteau oferi o resistenţă serioasă". Acelaşi istoric bizantin ne spune că „Ioan Anghelos, bărbat foarte războinic, a cucerit cea mai mare parte a Tesaliei" şi că „a supus pe Etolieni şi pe Locrieni ozolieni" [119]). Aceste succese au fost obţinute desigur cu concursul „aleşilor călăreţi tesalieni" [120]), în cari recunoaştem, în parte, pe „Megalovlahiţii" lui Pachimere [121]).

In tot veacul al XIV-lea, teritoriul locuit de Vlahi în Grecia a fost disputat între Catalani, Bizantini, Albanesi, Sârbi şi Turci. Pe la mijlocul acestui secol, Tesalia e stăpânită de Ştefan Duşan, iar acest mare monarh sârb, adresându-se, printr'un trimis al său, dogelui Veneţiei Andrea Dandolo, în 1350, se intitulează: „împărat al Rasciei, despot al Romaniei şi al Artei, conte al Vlahiei" [122]).

Să vedem acum cari au fost ducii statelor catalane din Grecia şi locţiitorii lor.

S'a vorbit de Manfred şi de Gulielm al II-lea, amândoi fii ai regelui Siciliei Fadrique al II-lea. Gulielm, care a fost cel dintâi „duce de Neopatras" din ramura siciliană a Casei de Aragon, a murit la Palermo în 1338. I-a urmat alt frate al său, marchisul Ioan de Randazzo, duce al Atenei şi al Neopatrei sub numele de Ioan al II-lea (1338—1348), care a avut ca succesor pe fiul său Fadrique I (1348—1355). Acesta a murit în Catania şi a avut ca urmaş, în calitate de duce de Atena şi Neopatras, pe vărul său Fadrique al II-lea (1355—1377), fiu al suveranului sicilian Petre al II-lea şi care a ajuns rege al Siciliei, sub numele de Fadrique al III-lea, la moartea fratelui său mai mare Ludovic în 1355: „Don Fadrique", scrie Jerónimo Zurita, „a urmat în regatul Siciliei şi în ducatele de Atena şi Neopatras.

---

119) *Patr. gr.*, t. CXLVIII, p. 657.

120) *Ibidem.*

121) Finlay, *op. cit.*, t. III, p. 437: „The support of the Thessalian Vallachians enabled Cantacuzenos to open the campagn of 1343 with an effective force".

122) Predelli, *op. cit.*, t. II, p. 181' „imperatore di Rascia, despoto di Romania e di Arta, conte di Vlachia"; v. şi Hopf, *op. cit.*, p. 445.

Şi cu acest prilej, în vremea lui, au rămas unite aceste state cu Coroana Siciliei" [123]).

Niciunul din ducii menţionaţi nu a visitat pământul Heladei. Ei au fost representaţi în ducatele Atena şi Neopatras prin vicarii sau locţiitorii lor. S'a vorbit de Alfonso Fadrique, care a guvernat, timp de treisprezece ani, aceste două ducate în numele lui Gulielm al II-lea. Au urmat după el: Nicola Lancia (1330—1335), Raimondo Bernardi (1356), Jaime Fadrique de Aragon (1356—1359), fiu al lui Alfonso Fadrique şi conte de Salona (Amfisă) şi senior de Lidorichi; Gonzalo Jiménez de Arenós (1359), Mateo de Moncada (1359—1361 şi 1363—1367), senior titular de Corint şi Argos şi marchis de Bodoniţa; Roger de Lauria sau de Lluria (1361—1363 şi 1367—1370), Mateo de Peralta (1371—1375), conte de Caltabellotta, şi Luis Fadrique de Aragon (1375—1381), fiu al lui Jaime Fadrique şi, ca şi tatăl său, conte al Salonei [124]).

In 1377, moare Fadrique al III-lea, rege al Siciliei şi duce de Atena şi Neopatras, şi astfel se stinge descendenţa bărbătească a ramurii siciliene a Casei de Aragon. Ducatele catalane din Grecia cunosc atunci o epocă de turburări şi de invasii. Navaresii, cari cuceriseră oraşul Durazzo din Albania pentru infantele Ludovic de Evreux şi trecuseră apoi în serviciul lui Jacques de Beaux, împărat titular al Constantinopolului, conduşi fiind de Mahiot de Coquerel şi Juan de Urtubia, învadează Grecia şi cuceresc Teba, dând o grea lovitură celor două state dominate de Catalani [125]). „Ducatul Atenei rămâne redus la

123) Zurita, *op. cit.*, cartea 6, cap. 12. — V. şi Hopf, *Chroniques*, p. 474.

124) Hopf, *op. cit.*, în Enciclopedia *Ersch und Gruber*, t. LXXXVI, pp. 13—23, şi *Chroniques*, p. 475; W. Miller, *op. cit.*, pp. 235—376; A. Rubió y Lluch, *Els governs de Mateu de Moncada i Roger de Lluria en la Grècia catalana (1359—1370)*, în *An. de l'Inst. d'Est. Cat.*, 1911, şi *La Grècia catalana des de 1370 a 1377*, în *An. de l'Inst. d'Est. Cat.* 1914; Nicolau d'Olwer, *op. cit.*, pp. 113—120 şi 130—139.

125) A. Rubió y Lluch, *Los Navarros en Grecia y el ducado catalán de Atenas en la época de su invasión*, în *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, t. IV, 1886; *La Grècia catalana des de 1377 a 1379*, în *An. de l'Inst. d'Est. Cat.*, 1920, şi *Conquista de Tebas*

Atica, cel al Neopatrei la capitala sa", iar legătura cu Locrida o face „comitatul Salonei cu feudele sau baroniile anexe Lidorichi, Zeitun și Siderocastron" [126]).

Prin stingerea descendenței bărbătești a lui Frederic al II-lea, succesiunea ducatelor catalane din Grecia revine lui Petre al IV-lea „Ceremoniosul", regele Aragonului. Din causa împrejurărilor însă, acest monarh nu a putut intra în mod efectiv în posesiunea statelor sale din Helada decât în 1381. La această dată el se intitula: *Rex Aragonum, Valencie, Maiorice, Sardinie et Corsicie Comesque Barchinone, dux Athenarum et Neopatrie ac etiam Comes Rossilionensis et Ceritanie* [127]).

Se păstrează textul scrisorii, redactată în catalană și trimeasă din Saragosa, în Aprilie 1381, prin care Petre al IV-lea, „prin grația lui Dumnezeu, rege al Aragonului, al Valenciei, al Maiorcei, al Sardiniei și al Corsicei, conte al Barcelonei, duce de Atena și Patria și conte de Roussillon și Cerdagne" *(En Pere, per la gracia de Deu, Rey d'Aragó, de Valencia, de Mallorques, de Cerdenya et de Córcega, Comte de Barchinona, Duc de Athenas et de la Patria et Comte de Rosselló et de Cerdanya)*, face cunoscut „credincioșilor sindici și sfetnici și universității din cetatea Patria" *(als feels nostres los sindichs et prohomens et universitat de la Ciutat de la Patria)*, numirea „iubitului și nobilului consilier Filip Dalmau, vice-conte de Rocaberti, ca vicar și locotenent al nostru în ducatele de Atena și Patria, cu depline puteri" *(Sapiats que nos trametrem per vicari et llochtinent nostre a los ducats de Atenas et de la Patria ab tot plen poder lo noble et amat conseller nostre Mossen Phelip Dalmau, vescomte de Rocaberti* [128]).

Citind titlurile pomenite mai sus ale lui Petre al IV-lea de Barcelona-Aragon, ne dăm seama că are dreptate Zurita când

---

por *Juan de Urtubia*, în *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine*, t. XI (Congrès de Byzantinologie de Bucarest), 1924; L. Nicolau d'Olwer, *Les dernières études sur les Catalans en Grèce*, în *Byzantion*, t. II, 1925, pp. 633—638.

126) Nicolau d'Olwer *L'expansiò de Catalunya*, p. 137.

127) Rubió y Lluch, *Los Navarros en Grecia*, p. 437.

128) *Ibidem*, p. 439.

ne spune că „...de atunci a început regele să se intituleze duce de Atena şi Neopatras, preferind acest titlu aceluia al comitatelor de Roussillon şi Cerdagne şi punându-l după acela de conte de Barcelona“ [129]).

Acest monarh catalano-aragones se mândrea, de sigur, cu posesiunile sale din Grecia, şi aceasta se vede din cuvintele cu care el, ca un premergător al humanismului, caracterisa Acropolea Atenei — „el castell de Cetines“ —, socotită drept „cel mai scump juvaer din lume“ *(la pus rica joia del mon)* [130]).

Elementul albanes capătă o însemnătate din ce în ce mai mare în Tesalia meridională. Albanesii contelui Micra din Demetrias, de lângă golful Pagasetic (Volo), apără Atena şi Neopatras atacate de Navaresi, şi lor le mulţumeşte în 1381 Petre al IV-lea pentru ajutorul dat: „Iubitului nobil conte Micra şi tuturor celorlalţi Albanesi credincioşi,... suntem informaţi că... aţi apărat ducatele noastre de Atena şi Patria“ *(Als noble amat et feels nostres lo comte Micra et tots els altres Albaneses,... som informats que vos... havets defensat los ducats nostres de Athenas et de la Patria* [131]).

Intr'o listă, din aceiaşi epocă, a prelaţilor catolici şi a nobililor mai de seamă din ducatele catalane din Grecia, găsim date interesante pentru istoria Marii Vlahii pe timpul dominaţiei iberice. Se menţionează „arhiepiscopul de Patria“ *(l'arcabispat de la Patria)* şi se adaugă că „acesta are un sufragant, adică pe episcopul de Zeitun, care este în ducatul de Patria“ *(aquest ha un sufragani, ço es lo bispe del Citon qui es dintre en lo ducam de la Patria* [132]). Cetatea Zeitun aparţinea ex-vicarului

---

129) Zurita, *op. cit.*, cartea 10, cap. 30.

130) A. Rubió y Lluch, *Significació de l'elogi de l'Acròpolis pel Rei Pere'l Ceremoniós*, în *Homenaje a Menéndez Pidal*, t. III, Madrid, 1925.

131) Rubió y Lluch, *Los Navarros en Grecia*, p. 440. — Asupra importanţei elementului albanes în ducatele catalane din Helada, v. A. Rubió y Lluch, *La població de la Grècia catalana en el XIV-èn segle*, publicat de „Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la secció històrico-arqueològica“ IV, Barcelona, 1933.

132) Arhiepiscopatul latin de Neopatras şi episcopatul latin din Zeitun existau şi înainte de venirea Catalanilor, v. Tafel, *op. cit.*, p. 489, şi Buchon, *Recherches et matériaux*, partea I, pp. 320—321.

Luis Fadrique de Aragon, care se intitula „comte de la Sola e senyor del Citon". In aceeaşi listă e menţionat „Andrei Savall, nobil şi viteaz căpitan al Patriei" (*Andrea Çavall, noble hom e valent capità de la Patria* [133]).

In 1388, după un lung asediu, Atena va cădea în faţa atacurilor Florentinului Nerio Acciajuoli, senior al Corintului, care va ajunge stăpân al cetăţii. Neopatras, apărată de Andrei Savall, va fi cucerită, doi ani mai târziu, în 1390, de Grecul Messer Aner, probabil un aliat al şefului toscan mai sus pomenit. In 1394, această cetate va cădea în mânile Turcilor lui Baiazid I „Fulgerul" [134]. Dar, în ciuda acestor pierderi ale teritoriilor lor din Grecia, regii Aragonului, urmaşi ai lui Petre al IV-lea „Ceremoniosul", mort în 1387, vor continua să se intituleze, „duci de Atena şi Neopatras".

Cu actuala documentare de care dispunem cu privire la epoca în care Ibericii au dominat o parte din Grecia, ni este greu să precisăm relaţiile care au putut să existe între stăpânitorii catalani şi supuşii lor vlahi, păstori sau sedentari, din Tesalia şi Ftiotida. E probabil că Vlahii au descrecut ca număr în ducatul catalan de Neopatras, locul lor fiind luat de Albanesi [135].

Dominaţia iberică în Grecia continentală a încetat pe la sfârşitul secolului al XIV-lea. Vlahii şi-au continuat existenţa în munţii şi şesul Tesaliei, de sigur ceva mai reduşi ca importanţă numerică. In vremea cuceririi Constantinopolului de Turci, istoricul atenian Laonic Halcocondilas va vorbi de „munţii Pindului locuiţi de Vlahi, al căror graiu e asemănător aceluia al Dacilor, cari trăesc la Istru şi cu cari au trăsături comune" [136].

In secolul al XVII-lea, călătorii apuseni Jacob Spon şi George Wheler vor întâlni lângă Teba, deci într'o regiune stăpânită, cu trei secole înainte, de Catalani, „un village appelé

133) Rubió y Lluch, *Los Navarros en Grecia*, p. 481.
134) Rubió y Lluch, *Els castells catalans.*
135) Vezi, în această privinţă, Finlay, *op. cit.*, t. IV, p. 131.
136) *Patr. gr.*, t. CLIX, p. 168.

Vlaghi, peuplé d'Albanois ou de Vlaques" [137]). In 1774, Johann Thunmann, profesor la Universitatea din Halle, vorbind despre „Vlahii de dincolo de Dunăre, pe cari Grecii îi poreclesc Cuţo-Vlahi", va afirma următoarele: „Sie sollen über die Hälfte der Einwohner in Thracien und über drei Viertheile der Bewohner Macedoniens und Thessaliens ausmachen" [138]); iar la începutul secolului al XIX-lea, Pouqueville va scrie: „Pour ce qui est des tribus valaques voisines du Parnasse et du Céphise de la Phocide, elles prétendent avoir une origine commune avec les Mégalo-Vlachites; et toutes, en général, revendiquent avec orgueil le nom de Romoûnis ou Romains" [139]).

Acum o sută şi ceva de ani, viaţa românească pulsa încă în regiunile cutreerate în secolul al XIV-lea de tovarăşii de arme ai lui Ramón Muntaner.

Ca încheiere, putem spune că faptele războinice ale Catalanilor pe pământul Greciei, în secolul al XIV-lea, s'au petrecut, în parte, pe teritoriu locuit de Vlahi. Aceştia au ţinut piept Almogavarilor, cari le-au invadat ţara, însă au trebuit să cunoască apoi, în Tesalia meridională şi în Ftiotida, stăpânirea Casei de Barcelona-Aragon, atât prin ramura siciliană a acesteia cât şi prin trunchiul ei din Peninsula Iberică.

---

137) J. Spon et G. Wheler, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, fait aux années 1675 et 1676,* Amsterdam, 1679, t. II, p. 74.

138) J. Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker,* Leipzig, 1774, p. 174.

139) Pouqueville, *Voyage de la Grèce,* ed. a II-a, Paris, 1826, t. II, p. 330.

Tipografia
„Bucovina"
I. E. Torouțiu
București